

יום זכויות האדם הבינלאומי – 10 בדצמבר 2021

משבר האקלים וזכויות אדם

[ערכה חינוכית](#); [מחשבו](#)ן טביעת רגל פחמנית; פעילות - [מצגת דמויות](#); [סרטון](#)

מורים ומורות יקרים,

יום זכויות האדם מצוין ברחבי העולם ב-10 בדצמבר. ביום זה, בשנת 1948, התקבלה בעצרת הכללית של ארגון האו"ם ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם. השנה בחרנו להתמקד בסוגיה עולמית בוערת – **משבר האקלים והקשר שלו לזכויות אדם**. העיסוק במשבר האקלים אינו חדש. עם זאת, הדיון בשיח הציבורי והחינוכי עוסק לרוב בעיקר בהיבטיו המדעיים והסביבתיים. בשנים האחרונות החלו פעילים ופעילות חברתיים, חוקרים ומוסדות בינלאומיים להצביע על היבטים של אי שוויון חברתי ופגיעה בזכויות אדם הנובעים ממשבר האקלים, תחת המושג "צדק אקלימי". מטרת הערכה החינוכית המצורפת היא ליצור את החיבור בין משבר האקלים לזכויות אדם, לחשוף את התלמידים למושג "צדק אקלימי" ולעודד אותם. לפעולה בנושא, מתוך תפיסה שמשבר האקלים הוא האיום הגדול ביותר על זכויות אדם בעת הנוכחית.

משבר האקלים הוא סוגיה של זכויות אדם

זכויות האדם הן אוניברסליות ומבוססות על הכבוד הטבוע והשווה שיש לכל בני האדם. מימוש חלק מהזכויות מטיל חובות ואחריות על מדינות, ואמנות זכויות אדם מחייבות ממשלות ונושאי חובה נוספים כגון תאגידים: לכבד, לקדם ולהגן על כל זכויות האדם.

משבר האקלים מוגדר כיום כאתגר הגדול ביותר לבריאות, לחיים ולביטחון של אוכלוסיית העולם. הסיכונים הולכים וגוברים עם העלייה בגודל האוכלוסייה ובשיעור האוכלוסיות הפגיעות שבה, וכן עם העלייה במספרם של התושבים החיים באזורים עירוניים צפופים, וזאת בד בבד עם לחץ גובר והולך על תשתיות חיוניות בסיסיות. השלכותיו הנרחבות של משבר האקלים על הבריאות, על החיים ועל הביטחון של האוכלוסייה בעולם, ובישראל בפרט, כוללות תפוצה רחבה יותר של מחלות ומגיפות, פגיעה בביטחון התזונתי ובאספקת מי השתייה, פגיעה כתוצאה מזיהום אוויר והתמודדות עם מזג אוויר קיצוני - מדבור, שיטפונות, גלי חום או קור, וכן השפעות נפשיות ניכרות ועוד. חלק מהשלכות אלו ניכרות כבר כיום ומשפיעות על חייהם של בני ובנות אדם מאוכלוסיות פגיעות, בישראל ובעולם.

צדק אקלימי ואי שוויון פחמני

עקרונות הצדק הסביבתי קובעים כי צדק סביבתי יושג כאשר כל אדם ללא קשר למוצאו, תרבותו או הכנסתו יהנה מאותה המידה של הגנה מפני סיכונים סביבתיים. השאיפה היא למצב בו שום קבוצת אוכלוסייה לא תישא בנטל לא פרופורציונלי של נזקי משבר האקלים, אם כי המציאות שלנו מאוד רחוקה מהתיאור הזה. משבר האקלים מאופיין במידה רבה של חוסר צדק סביבתי, שבא לידי ביטוי הן ברמה העולמית והן ברמה המקומית.

האחריות להיווצרות משבר האקלים אינה מחולקת בצורה שווה בין מדינות העולם. ישנו פער אדיר בין מדינות הצפון המתועש והשבע לבין מדינות הדרום הרעב. בהכללה ניתן לומר שמדינות הצפון המתועשות הן האחראיות ההיסטוריות למצב בו אנו מצויים כעת. הן אחראיות למרבית הפליטות של גזי החממה כתוצאה משימוש בזבזני באנרגיה, תחבורה ומשאבי טבע. עם זאת, המדינות הראשונות להיפגע ממשבר האקלים: פגיעה אקלימית, כלכלית, חברתית, תרבותית פוליטית, הן מדינות הדרום העני ומדינות האיים. הפערים האלו קיימים גם בתוך מדינות. בתוך כל מדינה, האוכלוסייה האמידה היא זו שאחראית על מרבית הפליטות, ובמקביל, האוכלוסייה הענייה היא הראשונה להיפגע והיא זו שסובלת מהעדר חוסן אקלימי מספק.

הפאנל הבין ממשלתי לשינוי אקלים IPCC מכין דוחות הערכה מקיפים על מצב הידע המדעי, הטכני והחברתי-כלכלי בנוגע למשבר האקלים, השפעותיו וסיכונים עתידיים. הדוחות של ה IPCC מקיפים ומוסכמים על הממשלות החברות בו. הפאנל הצהיר לאחר שורה של מחקרים שנעשו בתחום כי **ישנה וודאות מוחלטת שפגעי האקלים מייצרים נטל נוסף, לא פעם נטל קשה מנשוא על אנשים החיים בעוני.**

מחקרים שונים מצאו כי יש כמה פרמטרים מרכזיים המחברים בין סוגיות חברתיות למשבר האקלים. בין המרכזיים שבהם ניתן למנות **מעמד חברתי-כלכלי, מגדר ומוצא אתני ולאומי**. כל אחת מקבוצות האוכלוסייה הסובלת באופן יומיומי וקבוע מאפליה, דיכוי או הדרה – תסבול או סובלת כבר כעת ממשבר האקלים באופן מוגבר ביחס לקבוצות פריבילגיות בחברה.

א.נשים המשתייכים למעמד סוציו-אקונומי נמוך ומוגדרים כסובלים מ"עוני אנרגטי" (חוסר יכולת לעמוד בעלות החשמל הנדרשת כדי לקרר או לחמם את הבית בצורה נאותה); נשים, שעוני נפוץ יותר בקרבן, סובלות יותר גם מאלימות מגדרית בהתרחש אירועי אקלים קיצוניים; קשישים, בעלי צרכים מיוחדים, פעוטות - כל אלו ואחרים פגיעים במיוחד לנזקי משבר האקלים.

בנוסף, שינויים אקלימיים איטיים (כמו עליית מפלס פני הים) יחד עם שינויים קיצוניים שנעשים תכופים יותר (כגון ציקלונים, שיטפונות ושריפות), תורמים להמשך תהליכים חברתיים: קונפליקטים לאומיים ואתניים, מאבק על משאבי טבע מתכלים וחוסר יציבות פוליטית מאיצים עקירת אוכלוסין, הגירה ויצירת מעמד של פליטות ברחבי העולם.

משבר האקלים והכיבוש

משבר האקלים אמנם פוגע בכלנו, אך לא כולנו נמצאים באותה הסירה. אוכלוסיות שסובלות מכיבוש, עוני, אלימות, אפליה, דיכוי ואי שוויון הן הראשונות להיפגע מהמשבר. במקרים רבים הן פשוט קרובות יותר למפגעים הסביבתיים והאקלימיים ואין להן יכולת לבנות חוסן אקלימי ולהתגונן כראוי מההשפעות השליליות הקשות של המשבר.

מדעני האקלים מתייחסים אל המזרח התיכון כאל "נקודה חמה" (hotspot) – מקום שמשבר האקלים פוגע בו יותר מאשר באזורים אחרים. לפי הערכות, המזה"ת מתחמם קרוב לפי שניים מהממוצע העולמי, בתוך

המזה"ת. לדוגמא, אזור דרום הר חברון הוא אחת מן הנקודות הרגישות ביותר, שיושפעו באופן דרסטי מההתחממות הגלובלית וממשבר האקלים.

לפי התחזיות, השינויים האקלימיים יובילו למחסור חמור במקורות מים, לבצורות, למדבור, למליחות מוגברת של מים, לתדירות גבוהה יותר של אירועי אקלים קשים כמו גלי חום וסופות עוצמתיות, להתפשטות מהירה יותר של מחלות ועוד. בדרום הר חברון ניתן לראות בבירור כיצד הכיבוש על מופעיו השונים – גזילת קרקעות, איסור על שאיבת מים ומערכות החוק השונות החלות על האוכלוסיות היהודית והפלסטינית – מחמיר את מצבם של תושבי הפלסטינים של שטח C - ויחד עם נזקי משבר האקלים מייצר מציאות בלתי אפשרית. במילים אחרות, המקרה של דרום הר חברון מדגים כיצד משבר האקלים הוא משבר פוליטי.

משבר האקלים משפיע עלינו גם ברמה הרגשית והנפשית:

חרדה אקולוגית, מוכרת גם כ"חרדת אקלים", "טראומה אקולוגית" או "אבל אקולוגי". ב-2017 זכתה התופעה להכרה רשמית מטעם האגודה האמריקאית לפסיכולוגיה, שהגדירה אותה כ"**פחד כרוני מאבדון סביבתי**". היא המאפיינת בעיקר אנשים צעירים בין גיל העשרה לגיל 35. הסובלים ממנה מוטרדים ממצבם הרע של כדור הארץ, האקלים והסביבה ומודאגים מהעתיד באופן הטורד את מנוחתם והמפריע לתפקודם היומיומי. בין התסמינים הנפוצים לחרדה הם כעס ותסכול רב המופנים כלפי אנשים אשר אינם מכירים בנזקים לסביבה שמעשיהם גורמים, כמו גם אשמה עצמית, ייאוש, דיכאון, קשיים בשינה, תיאבון ירוד, קושי בריכוז ומחשבות אובססיביות ביחס לסביבה ולנזקים שהאנושות חוללה.

ברחבי העולם קמו תנועות המאפשרות לילדים ולהורים להביע את מצוקתם. החששות העמוקים ממשבר האקלים הביאו לצמיחה של תנועות חברתיות ברחבי העולם, שנועדו להפעיל לחץ לקידום מדיניות אקלים אחראית ולספק במה להורים וילדים לבטא את מצוקותיהם. בארץ אחת מהבולטות שבהן היא תנועת "הורים למען האקלים". **לסובלים מחרדה אקולוגית מומלץ לנקוט גישה אקטיבית כדרך התמודדות.** בין היתר מומלץ להביע את רגשותיהם ביחס לנושא, לצמצם חשיפה לחדשות, לאמץ הרגלי חיים ידידותיים לסביבה ומומלץ להצטרף לקהילות שמטרתן להשפיע על מקבלי החלטות בנושאים סביבתיים ולהתנדב למען איכות הסביבה ולתנועות אקלים, כגון "נוער למען האקלים".

מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח שמחה להציג מערך שיעור העוסק בצדק אקלימי ומאחלת לכולנו יום זכויות אדם פורה ומועיל.

מה כולל מערך השיעור שבקישור:

- השיעור מיועד לחטיבה העליונה, ונבנה באופן שניתן להעבירו בכיתה או בלמידה מרחוק.
- משך שיעור מינימלי: 90 דקות. ניתן ואף מומלץ לפצל לשלושה שיעורים בני 45 דקות.

1. בחלק הראשון תמצאו סרטון קצר להצגת הנושא של צדק אקלימי, אותו הפקנו באגודה לזכויות האזרח לכבוד יום זכויות האדם הבינלאומי, 2021. בהמשך לסרטון תמצאו שאלות לדיון בכיתה, על בסיס הצפייה המשותפת בסרטון. השאלות מתמקדות במושג של צדק אקלימי, המוסבר בשני השקפים הבאים.
2. חלקו השני של המערך מציג את המושג "טביעת רגל פחמנית", כולל קישור למחשבון טביעת הרגל הפחמנית של מוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט באוניברסיטת תל אביב. הציגו/שלחו לתלמידים ולתלמידות את [הקישור למחשבון](#) והציעו להם למלא את הנתונים עבור עצמם. התוצאה של כל אחד. ת ניתנת בהשוואה לממוצע פליטות הפחמן בישראל.
3. החלק הבא כולל את הפעילות המרכזית של המערך (מומלץ להקדיש לו שיעור שלם). חלקו את הכיתה לשמונה קבוצות ושלחו לכולן את [הקישור למצגת](#) ובה שמונה פורטרטים (הדמויות בדויות אך מבוססות על סיפורים ונתונים מציאותיים). כל קבוצה תבחר דמות מבין אלו המופיעות במצגת, ותקרא עליה פרטים נוספים בלחצנים המתארים את שגרת יומה ואת האופנים בהם היא וזכויותיה נפגעים כתוצאה ממשבר האקלים. לעבודה הקבוצתית הקרינו את ציר השאלות שיהווה בסיס לדיון בקבוצה ולאחר מכן, בחזרה למליאה, להצגת הדמות ורשמי הקבוצה ליתר התלמידים והתלמידות.
4. השקף האחרון במצגת מכיל שאלות לדיון כיתתי מסכם.